

PEÇENEKLER

Doğu Avrupa’da Hazarlar’ın zamanla kuvvetten düşmesiyle, doğudan yine bir Türk kavmi, Peçenekler belirdi. Peçenekler, Batı Gök-Türk Oğuz boylarından olup, Kaşgarlı Mahmud’a göre 22 Oğuz boyundan 19.sudur¹.

Peçenekler göçlerinden evvel Issık-Balkaş gölleri havalisinde yaşıyorlardı. Gök-Türk Hakanlığı çözüldüce doğuda Karluk devleti kuvvetlenmişti. Karluklar’ın baskısı üzerine Oğuzlar Peçenekleri batıya, Sibiryaya’ya doğru ittiler². Bizans imparatoru Porphrogenetos’a göre Peçenekler’den bir bölük Oğuzlar’ın yanında kalmıştır. Kaşgarlı Mahmud’un bahsettiği Oğuz boyları listesindeki Peçenekler, bunlar olmalıdır³.

Peçenekler’in kaynaklarda zikredilişi ise şöyledir; Bizans kaynaklarında; “*patzinak*” , Latin kaynaklarında; “*pecenaci*” , “*pacinacae*”, “*bissenus*”, Rus kaynaklarında; “*peçenyeg*”, Ermeni kaynaklarında; “*badzinag*”, Macar kaynaklarında; “*beşenyö*”⁴.

Peçenekler hakkındaki esas malumatı, onların Cim (Emba) ve Yayık nehirleri boylarında yaşadıkları sırada alıyoruz. Peçenekler, bu bölgede yerleşik olmayan bir hayat yaşarken sık sık komşu Hazar ülkesi topraklarına hücum ediyorlar, özellikle Hazar ticareti Peçenek saldırılarından büyük zarar görüyordu. Hazarlar bu sırada askeri kuvvetleri zayıflamış olduğundan doğuda bulunan Oğuzlar’ı (Uzlar) Peçeneklere karşı çıkırttılar. Peçenekler, bu Oğuz-Hazar ortak hareketine dayanamayıp 860-880 yılları arasında İtil behrini geçerek Karadeniz’in kuzeyine doğru ilerlediler⁵. Peçenekler’in büyük kısmı İtil nehrini geçerken, çok az bir grupta eski yerlerinde yani Yayık nehri boylarında Oğuzlar’a tabi olarak kaldılar. 922 yılında, bu bölgeden geçen İbni Fadlan, Peçenekler’in çok fakir bir

¹A.N. Kurat, **Kuzey Karadeniz’deki Türk Kavimleri**, s.44.

²İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 169.

³İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 169.

⁴L.Rasonyi, **Tarihte Türklük**, s. 130-131, Ankara, 1971.

⁵A.N. Kurat, **Kuzey Karadeniz’deki Türk Kavimleri**, s.45, İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 170, L.Rasonyi, **Tarihte Türklük**, s. 130.

hayat yaşadığından bahsetmektedir⁶. İtil nehrini geçen Peçenekler ise Etel-Közü mevkiindeki Macarlar'ı mağlup ederek bölgeden uzaklaştırıp, kendileri yerleştiler(889-893). Böylece Peçenekler, Don nehrinden Dnyep'r'in batısına kadar uzanan bozkırlara hakim olmuşlardır.

Bizans kaynağı De Administrando İmperio'da (948-952) zikredildiğine göre Peçenekler 8 boy halinde idi;

- 1- Ertim (Erdem, Başbuğu Bayça sonra Yavdı).
- 2- Çor (Başbuğu Kügel sonra Küerçi).
- 3- Yula (Başbuğu Korkut+an sonra Kabukşım).
- 4- Külbey (Başbuğu İpa sonra Suru).
- 5- Karabay (Başbuğu Kaydu).
- 6- Tolmaç (Başbuğu Kotran sonra Boru).
- 7- Kapan (Başbuğu Yazı).
- 8- Çoban (Başbuğu Bat+an sonra Bula).

Bu Peçenek boylarının yerleştiği sahalar ise şöyle idi; Çoban⁷, Tomaç⁸, Külbey (Onetz), Çor⁹, Karabay¹⁰, Ertim(Dnyester), Yula (Prut), Kapan (Aşağı Tuna), boy adlarından bir kısmı eski Türk ünvanları¹¹ olup Başbuğ isimleri ise daha ziyade renkleri ifade etmektedir. Peçenekler, tarihleri süresince her biri kendi başbuğunun idaresinde olarak, yalnız boy teşkilatı çevresinde kalmışlar ve bir devlet düz enine girmemişler fakat savaş ve müdafaa zamanlarında bir araya gelerek ortak hareket etmesini bilmişlerdir¹².

⁶ A.N. Kurat, **Kuzey Karadeniz'deki Türk Kavimleri**, s.46.

⁷ Don nehri kıyıları.

⁸ Don'un denize döküldüğü saha.

⁹ Dnyper doğusu.

¹⁰ Dnyeper-Bug arası.

¹¹ Yula, Çor, Kapan,=Kapgan, Kül, Bey.

¹² İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 170-171.

Peçenek-Rus Münasebetleri:

Peçenek-Rus münasebetleri özellikle Rus tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Kiyef Rus knezliği üzerinde büyük tesirler yapan Peçenekler adeta Rus tarihinin bir sahifesini doldururlar. Ünlü Rus tarihçisi, Klüçevski'nin tabiri ile "Ruslar'ın steple mücadeleleri Peçeneklerle başlamaktadır"¹³. Peçenekler'in Karadeniz'in kuzeyine geldikleri sırada, bu bölgedeki en mühim devlet Kiyef Rus Knezliği idi. Bu knezlikle Peçenekler 900 yıllarından 1036 yılına kadar yan yana yaşadılar. Bu süre içerisinde Peçenekler ilki 915 yılında olmak üzere 121 yıl içinde 11 büyük akın yaptılar (Rus arazisine)¹⁴. Rus vekayinamelerine göre Peçenekler Rus kasabalarını yağmalıyorlar ve halkı esir alıp götürüyorlardı¹⁵. Aslında düşmanlık çok kere Ruslar'ın tecavüzünden veya Peçenek düşmanlarını korumalarından meydana geliyordu. Bazen da birbirine düşen knezler Peçenekler'den yardım istiyordu.

İlk akın yılı olan 915'te Peçenekler, Rus topraklarına ilk defa girdiler. Knez İgor barış yapmak zorunda kaldı. Daha sonra Peçenekler'in Rus knezlerinin ordularına yardımcı kuvvet olarak girdiğini görmekteyiz. Knez İgor 944 yılında Bizans'a sefere gittiği zaman, ücretli Peçenek askerlerini de yanına almıştı. Knez İgor'un 946 yılındaki ölümünden sonra Rus vekayinamelerinde 22 yıl Peçenek akınına rastlanmıyor. Bu da göstermektedir ki, Peçenekler bu süre içerisinde Ruslarla iyi geçiniyorlardı.

Kiyef Rus Knezliğinin başına Svyatoslav geçince Peçenek Rus münasebetleri tekrar bozuldu. Bu arada Ruslar Peçenekler'den askeri teşkilatla ilgili çok şey almışlardı. Özellikle Svyatoslav Peçenek başbuğu vasfında askerdi. Bir Peçenek gibi ata biner, at sırtında seferlere katılır ve gayet sade bir hayat yaşardı. Svyatoslav 965 yılında İtil-Bulgarlarına ve Hazarlar'a karşı sefer açarak başarılar kazandı. 968 yılında ise Knez, Tuna Bulgarlar'ı üzerine sefere gittiği zaman Peçenekler, Kiyef'i kuşattılar. Fakat ağır silahları olmayışı yüzünden kuşatmayı yarıda bırakarak, geri döndüler. Bu arada 968'deki Bulgaristan'a giderek harbe başladı. Fakat Bizans İmparatoru İan Tzimiztes tarafından

¹³ A.N. Kurat, **Kuzey Karadeniz'deki Türk Kavimleri**, s.47.

¹⁴ A.N. Kurat, **Kuzey Karadeniz'deki Türk Kavimleri**, s.48.

¹⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 171.

ağır yenilgiye uğratılıp geri dönerken, Peçenekler tarafından sıkıştırılarak¹⁶, kılıçtan geçirildi. Knez Svyatoslav'ın kafatasından maşrapa yaptırarak, içki kadehi olarak kullanmaya başladı. Böylece eski Rus tarihinin Büyük İskender diye anılan reisi bir Türk başbuğunun elinde can verdi.

Svyatoslav'ın ölümünden sonra Kiyef knezliğinde çıkan taht mücadelelerine Peçenekler'de karıştı. Daha sonra knez olan Vladimir (Aziz Vladimir) zamanında Peçenek-Rus mücadelesi çok daha şiddetli oldu. Ruslar, Peçenek arazisine devamlı akınlar yapıyorlardı. Rus vekayinamelerine göre ise, 988'de Peçenekler Vladimir'i yendiler. 922'de bu sefer Peçenekler Rus arazisine hücum ettiler. 966'da bir kere daha Kiyef şehrine kadar geldiler. 1015 yılında Vladimir ölünce yerine geçen Yaroslav'a karşı, Peçenekler diğer varis lan Svyatopolk'u desteklediler. Fakat 1019 yılında Peçenekler ağır bir yenilgiye uğrayınca Svyatopolk taht iddiasından vazgeçti.

Karadeniz'in kuzeyinde yüzyıldan fazla rahat hayat yaşayan Peçenekler'in huzurunu yine bir Türk kavmi olan Uzlar¹⁷ bozdu. Aslında onlarda Kuman-Kıpçaklar'ın önünde tutunamayarak, İtil nehrini geçmişler ve Don boylarını işgale başlamışlardı. Bu durumda Peçenekler de Dnyeper'e doğru kaydı. Zaten devamlı göç halinde bulunan Peçenekler'den kalabalık gruplar, Orta Avrupa'ya yani Macaristan'a doğru kaymaya başladılar (943-972). Esas kütle ise bugünkü Baserabya denilen bölgeye gitti. Peçenekler'in Karadeniz'in kuzeyini terk etmesini fırsat bilen Ruslar Knez Yaroslav idaresinde Peçenekler'e ağır bir darbe indirdiler (1036). Bu savaştan sonra Peçenekler bir daha Rusları tehdit etmemişlerdir¹⁸.

Bizans-Peçenek münasebetleri:

Bizans imparatorluğunun yüzyıllardan beri takip ettiği kuzey politikasını, Peçenekler'e karşı da uyguladı. Bizans'ın kuzey politikası "*bir barbar kavmi, başka bir barbar kavim vasıtasıyla imha etmektir*". 9. yy. başlarında Bulgarlar'ın başında bulunan

¹⁶ Başbuğ Küre tarafından.

¹⁷ Rus vekayinamelerinde Torki.

¹⁸ A.N. Kurat, **Kuzey Karadeniz'deki Türk Kavimleri**, s.49-54.

Çar Simeon, Bizans'ın elinden bir çok yeri almış, 914'de Edirne şehrini de aldıktan sonra bütün Trakya'yı tahrip etmişti. Tanrı'nın inayeti olarak kabul ediyordu. Derhal Khersones (Kırım) kumandanı Bogas'a gereken talimat verilerek, Peçenekler'le temasa geçip, onların Bulgarlar'akarşı hareket etmelerini sağlamaya çalışıldı. 917 yılında Peçenekler Tuna Bulgarlar'ı üzerine yürüdü. Fakat Bizans ordusuna kumanda eden Bogas ile Amiral Lecapenus'un birbirine düşmeleri üzerine, Peçenekler Bizanslılar'a güvenemeyip, geri döndüler. K. Porphyrogennetos, De Administrando Imperio'da Peçenekler'e çok önem vermiş ve Peçeneklerle mutlaka dost geçinmek gerektiğini tavsiye etmiştir. Bizans ile Peçenekler arasında dostça münasebetler de kurulmuştu. Peçenekler, Bizans'ın Hazarlar, Ruslar ve Zichia (Kafkaslar) ile olan ticaretine doğrudan ve dolaylı olarak karışıyorlardı.

1018 yılında Bizans İmparatoru II. Basil Bulgarlar'ı kesin yenilgiye uğrattınca Peçenek-Bizans münasebetleri yeni bir safhaya girdi. Çünkü birbirleriyle Tuna nehrinde komşu olmuşlardı. Peçenekler daha ilk fırsatta Tuna'yı geçerek Balkanlar'da yayılacaklardı. Bu sırada kuzeyden gelen Uzlar'ın baskısı sonucu Peçenekler zor durumda kaldı. Hatta bir kısım Peçenek grubu Bizans hizmetine girerek, Anadolu'da dahi Bizans'a hizmet etmişlerdir. Bu arada bunların bir kısmı Malazgirt savaşında Alparslan tarafına geçerek savaşın sonucunda etkili rol oynadılar.

1050'li yıllarda Balkanlar'da Peçenekler'in müthiş yayılma hareketleri görülmekte, hatta bu durum 1081-1091 yılları arasında daha da artarak, Anadolu'nun fethini kolaylaştırdığı görülmektedir¹⁹. 1086 yılında Peçenekler Başbuğ Çelgü'nün idaresinde Macar kralı ile beraber Lüleburgaz'a kadar ilerlediler. Çelgü savaşta yaralanarak öldü. Yerine geçen Tatuş adlı başbuğunun idaresinde, Kumanlarla takviyeli Bizans ordusunu Derster (Silistre)'de mağlup ettiler(1087).

1091 yılında ise İzmir Beyi Çakan İstanbul'u zaptetmek için anlaştılar, daha sonra bunlara Selçuklu kuvvetleri de katıldı. Bizans üç koldan sarılmıştı. Bizans imparatorluğu Avrupa'dan yardım istedi. Fakat Bizans'ı kurtaran yine kuzey siyaseti oldu.

¹⁹ A.N. Kurat, **Kuzey Karadeniz'deki Türk Kavimleri**, s.62-63.

Uzlar'ın arkasından Balkanlar'a kadar gelmiş olan Kumanlar ile anlaştı. Kumanları Tugorkan ve Bönek (Bonyak) adlı başbuğları idaresinde Peçenekler'i Meriç kıyısında, Omurbey (Lebinium) mevkiinde çok ağır bir mağlubiyete uğrattı. 40 bin süvarinin hücumuna uğrayan Peçenekler gafil avlanmışlardı. Neticede tamamen yok olan Peçenekler'in siyasi tarihi sona erdi (29 Nisan 1091). Bir kısım Peçenek Macaristan'a giderek Peşte ve Fertö çevresinde yerleştirildi. Bir kısmı Uzlarla ve Kumanlarla karıştı. Balkanlar'da kalanlar Vardar boyuna yerleştirildi. Makedonya'daki Meglona Ulahlar ile Sofya etrafındaki Şop-Bulgarlar'ın Peçenek neslinden olduğu söylenir. Anadolu'da, Sırbistan'da, Rusya'da, Macaristan'da ve Kafkaslar'da bazı yer adları ve halk efsanelerinde Peçenek ismi hala yaşamaktadır.

Orta Macaristan'da ele geçen Meşhur Nagy Szent Miklos hazinesinin kapları üzerindeki Gök-Türk yazılı kitabelerin Peçenekler'e ait olduğu kabul edilmekte, ayrıca Güney Rusya'da Poltava'da bulunan Perescetine hazinesinin de Peçenekler'e ait olduğu sanılmaktadır.

KAYNAKLAR:

- 1- K.Porphrogennetos: De Adminstrando İmperio.
- 2- Kedrenos.
- 3- Kinnames.
- 4- Anna Komnena.
- 5- Skylitzes.
- 6- Nketas.
- 7- Michael Attaleites.
- 8- Niketas Bryennios.
- 9- Theodoros Prodromos.

Bu kaynaklar için bkz.: Gy. Moravcsik, **Bizantino-Turcica**.

L.Rasonyi, **Tarihte Türklük**, s. 327.

BİBLİYOGRAFYA:

- 1- Akdes Nimet **Kurat, Peçenek Tarihi**, İstanbul, 1937.
- 2- Akdes Nimet Kurat, **VI. Ve XVIII. yy.larda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri**, Ankara, 1972.
- 3- Faruk Sümer, **Oğuzlar, Tarihleri Boy Teşkilatı**, Ankara, 1972.
- 4- Gy. Nemeth, "Peçenek ve Kumanlar'ın Dili", **Bellekten**, Sayı 14-15, Ankara, 1951.
- 5- L. Rasonyi, **Tarihte Türklük**, Ankara, 1971.
- 6- L. Rasonyi, "Ortaçağ'da Erdel'de Türklüğün İzleri", **Bellekten**, 1938.
- 7- Yaşar Nabi, **Balkanlar ve Türklük**, İstanbul, 1936.
- 8- Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihi**, Ankara, 1962.
- 9- İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**.
- 10- R. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu** (terc. Reşat Uzmen) İstanbul, 1980.